

การอนุรักษ์พันธุกรรมพฤกษศาสตร์พื้นบ้านและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์
จากความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรของตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
The Local Genetic Conservation and the Indigenous Knowledge of the Medicinal Plant Biodiversity
Utilization of Lainan Sub District in Wiang Sa District in Nan Province

บรรจง อุบแก้ว^{1*} และวัชรภรณ์ ชัยวรรณ²

¹ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน

² สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืช โดยการสำรวจและเก็บตัวอย่างการใช้พืชสมุนไพร พืชพื้นถิ่น พืชหายาก ตรวจสอบหาชนิดชื่อชนิดของพืชโดยใช้เอกสารรูปวิธานและเอกสารทางพฤกษศาสตร์ สอบถามข้อมูลจากกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่น ผู้รู้ ชาวบ้าน และศึกษาบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ ผลการศึกษาพบว่า จำนวนและปริมาณพืชสมุนไพรมีมากที่สุดในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านบุญเรือง การใช้ประโยชน์สมุนไพรและเครื่องเทศ จำนวน 20 ชนิด ได้แก่ ห่อข้าวเย็น โดไม้รู้ลุ่ม หนอนตายยาก กระจ่าง ปอกระบิด อ้อสะพายควาย กระจ่างแดง กระจ่างลาย กลิ้งกลางดง กลอย กวาวเครือแดง เต๋อดิน ตะคร้อ เปล้าน้อย ผักหวานป่า เพกามะขามป้อม เม่าขน สมอไทย หวาย และจากการวางแผนสำรวจความหลากหลายของสมุนไพร พบว่า มีพืชสมุนไพรจำนวน 37 ชนิด โดยส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องยา แต่ราษฎรในพื้นที่ยังมีการใช้ประโยชน์น้อย และใช้เฉพาะกลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร (หมอเมือง) ทั้งในหมู่บ้านและต่างอำเภอซึ่งส่วนใหญ่อายุมากและจำนวนน้อยคน ทำให้ความรู้ทางด้านสมุนไพรอาจสูญหาย หากไม่ได้รับการสืบทอดหรือเผยแพร่องค์ความรู้ให้คงอยู่ต่อไป

คำสำคัญ : การอนุรักษ์พันธุกรรมพืช, ความหลากหลายทางชีวภาพ, พืชสมุนไพร

Abstract

The study aimed to investigate the local genetics, the utilization of the biodiversity of medicinal plants and the indigenous knowledge of plants. Samples of medicinal plants, local genetics and rare plants were collected and examined in order to detect their types and names according to documents pertaining to taxonomy and botany. Moreover, local expertise, knowledgeable people and locals were interviewed for their wisdom. Meanwhile, the researcher observed the community context relating to the utilization of biodiversity. The findings revealed that there were a large number of medicinal plants in the area of the Boonrueang village in which twenty medicinal plants and spices: *Smilax corbularia* Kunth, *Elephantopus scaber*, *Stemona tuberosa* Lour, *Boesenbergia rotunda*, *Helicteres isora*, *Berchemia floribunda* Wall, *Curcuma sessilis* Gage, *Celastrus paniculatus* Willd, *Dioscorea bulbifera*, *Dioscorea hispida* Dennst, *Butea superba*, *Trachelospermum asiaticum*, *Schleichera oleosa*, *Croton stellatopilosus* Ohba, *Oroxylum indicum*, *Phyllanthus emblica*, *Antidesma montanum* Blume, *Chebulic Myrobalans*, and *Calameae*, were utilized. Moreover, after observing the biodiversity, other thirty-seven types of medicinal plants were discovered; however, they were only utilized by the few amounts of herbal expertise - seniors, who lived in the village and other districts. According to this, there

were some concerns regarding the loss of the wisdom of medicinal plant utilization without transferring to new generations.

Keywords : Genetic conservation, Biodiversity, Medicinal plants

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน bunjong_19@hotmail.com โทร: 054-710259 ต่อ1125และ086-1876-760

1. บทนำ

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชของคนในแต่ละท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าสืบต่อกันมาเพื่อมุ่งเน้นไปที่กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ กลุ่มชนเหล่านั้นได้ใช้พืชต่างๆ ในการดำรงชีวิตมีการนำพืชมาใช้ประโยชน์หลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามสภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น มีการเสาะแสวงหาพืชเพื่อนำมาเป็นอาหาร เชื้อเพลิง เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะสร้างที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ การใช้ประโยชน์พืชดังกล่าวได้ถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพชนหลายรุ่นจนกลายเป็นความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน (traditional knowledge หรือ folk knowledge) ภูมิปัญญาพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้จากการบอกเล่าจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ความรู้เหล่านี้เกิดจากประสบการณ์และการลองแบบถูกผิดที่ได้สั่งสมติดต่อกันมาเป็นเวลานาน การสืบทอดความรู้เหล่านี้มีคุณค่ามากมาย โดยเฉพาะการใช้พืชเป็นยาสมุนไพร (กรมป่าไม้, 2526) ในอดีตผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยมักจะต้องพึ่งพาการรักษาพยาบาลแบบดั้งเดิมที่มีการเรียนรู้ต่อกันมาคือการรักษาด้วยสมุนไพร อาจเป็นเพราะว่าการคมนาคมในขณะนั้นยังไม่สะดวก อีกทั้งสถานบริการสาธารณสุขอยู่ห่างไกลหรือไม่เพียงพอ ถึงแม้ในปัจจุบันการแพทย์แผนปัจจุบันจะมีการพัฒนามากขึ้นหรือมีสถานบริการสาธารณสุขที่เพียงพอ แต่บุคคลในท้องถิ่นก็ยังคงนิยมใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคมักใช้เจ็บ ควบคู่ไปกับการรักษาโรคโดยแพทย์แผนปัจจุบัน การใช้พืชสมุนไพรในสมัยโบราณนั้นเป็นการใช้สืบต่อเนื่องกันมา ในการลองใช้ครั้งแรกบางครั้งก็ได้รับอันตราย บางครั้งก็ได้ประโยชน์ เมื่อพืชชนิดใดมีพิษทำให้ได้รับอันตราย หรือพืชชนิดใดมีประโยชน์ก็จะจดจำเอาไว้บอกเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนกระทั่งถึงปัจจุบัน การใช้พืชบางชนิดได้นำเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารมาเกี่ยวข้องด้วย เช่น พืชที่มีกลิ่นเหม็นปร่าคล้ายบอลลูนอย่างพวกโทงเทงก็ใช้รักษาโรคที่เกิดกับกระเพาะปัสสาวะ พืชที่มีสีแดง เช่น ผาง ดอกคำฝอย ใช้เป็นยาบำรุงโลหิต เป็นต้น พืชสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นยารักษาโรค บางครั้งก็ใช้ส่วนต่างๆ ของพืชเพียงชนิดเดียวหรือหลายชนิดรวมกัน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการรักษาโรคโดยใช้พืชสมุนไพร ก็คือหมออายุพื้นบ้านซึ่งได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ หมออายุพื้นบ้านส่วนใหญ่มักเป็นผู้สูงอายุ ประกอบกับผู้ที่จะมาสืบทอดความรู้ก็ลดน้อยลงทุกที เพราะเด็กและเยาวชนสมัยใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพรเท่าไรนัก จึงน่ากังวลว่าความรู้อันมีค่าเหล่านี้จะสูญหายไปพร้อมกับกาลเวลา (ตรีทิพย์, 2551)

ตำบลไหล่นาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอเวียงสาประมาณ 8 กิโลเมตร ซึ่งแต่เดิมตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ โดยมีน้ำว่าเป็นจุดเริ่มต้น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ภูเขาสูงสลับกับที่ราบลุ่มมีแม่น้ำนานว่าไหลผ่าน มีการปลูกพืช เช่น ข้าวโพด พืชผัก ลำไย มะม่วง มะขาม เป็นสินค้าเศรษฐกิจมีทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำ และสถานที่ที่เอื้อต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างเหนียวแน่น มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาอาชีพ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรพื้นบ้าน การจักสานไม้ไผ่ การทอผ้า และการตีเหล็กฯ สภาพทั่วไปของตำบลไหล่นาน เป็นพื้นที่ราบลุ่ม และบางส่วนเป็นที่ราบสูงมีพื้นที่ทั้งหมด 32 ตารางกิโลเมตร มีทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย (ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2556) เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน จากการสำรวจเก็บรวบรวมพันธุ์กรรมพืช ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในพื้นที่ที่ตำบลไหล่นานจากการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ ของพื้นที่ เช่น เปลี่ยนแปลงจากป่าธรรมชาติเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะพันธุ์กรรมพืชในพื้นที่เหล่านั้นจะสูญหายไป โดยเก็บรวบรวมตัวอย่างแห้งหรือตัวอย่างดองเพื่อเป็นตัวอย่างในการศึกษาการเก็บพันธุ์กรรมทรัพยากรโดยการเก็บในรูปแบบเมล็ดและการศึกษาการขยายพันธุ์ด้วย

การขยายพันธุ์และจัดกิจกรรมที่จะสร้างจิตสำนึก ให้เยาวชนในตำบลไหล่นาน บุคคลทั่วไปให้เข้าใจถึงความสำคัญและประโยชน์ของ พันธุกรรมพืช ให้รู้จักวางแผน รู้จักการนำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งมีความสำคัญต่อการจัดการ การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรของประเทศ (โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2554) ซึ่งพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินการกับเยาวชน โดยการฝึกอบรมให้เห็นประโยชน์ ความงดงาม เกิดความปิติที่จะทำการอนุรักษ์ แทนที่จะสอนให้อนุรักษ์แล้วเกิดความเครียด ในกิจกรรมนี้มี “งานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน” เป็นสื่อ โดยการดำเนินงานให้สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เป็นที่รวบรวมพรรณไม้ที่มีชีวิต มีที่เก็บพรรณไม้แห้ง พรรณไม้ดอง มีห้องสมุดสำหรับค้นคว้า มีการศึกษาต่อเนื่อง รวมทั้งให้โรงเรียน/มหาวิทยาลัยเป็นที่รวบรวมพรรณไม้ท้องถิ่นที่หายาก ใกล้สูญพันธุ์ และเป็นที่รวมภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังสามารถนำความรู้ที่นำมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ โดยการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนในพื้นที่ให้มากที่สุด แต่ก็ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับวิถีชีวิต ความเชื่อ รวมทั้งสภาพแวดล้อม และที่สำคัญต้องมีวิถีจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นอย่างเหมาะสม เพื่อให้ยังคงมีอยู่ในธรรมชาติต่อไป ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านและการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืช โดยบันทึกลักษณะทางพฤกษศาสตร์ รวมทั้งตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ของตัวอย่างพืชที่เก็บรวบรวมได้ เก็บรักษาตัวอย่างพืชโดยการทำให้เป็นตัวอย่างแห้ง จัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ และเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ ตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

2. วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 3 กลุ่มดังนี้ คือ กลุ่มปราชญ์ท้องถิ่น ผู้รู้ ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มหน่วยงานท้องถิ่น ได้แก่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลไหล่นาน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลไหล่นาน กลุ่มนักเรียนโรงเรียนสา และนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน

2.2 การสำรวจและเก็บตัวอย่างสิ่งมีชีวิตที่ศึกษา

1) เข้าสำรวจในพื้นที่ โดยติดต่อผู้นำทางปราชญ์ท้องถิ่น ผู้รู้ ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและสำรวจพืชสมุนไพร พืชหายาก พืชประจำถิ่น พืชที่ปลูกตามสวนครัวในพื้นที่เกษตร ซึ่งต้องพยายามให้ครอบคลุมพื้นที่ศึกษาให้ได้มากที่สุด ได้แก่ การเดินสำรวจป่า ลำห้วย การสำรวจในครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้อนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งมีชีวิตให้ได้มากที่สุด โดยจะไม่เก็บตัวอย่างพืชพรรณที่ได้รับการคุ้มครอง แต่ใช้กล้องถ่ายภาพเก็บรายละเอียดให้มากที่สุด

2) สอบถามข้อมูลจากกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่น ผู้รู้ ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บันทึกข้อมูลต่างๆ เช่น ลักษณะนิสัยของพืช ความสูง วัน เดือน ปี ที่เก็บตัวอย่างพืช และลักษณะต่างๆ ของพืชที่อาจเปลี่ยนแปลงไปหลังจากที่เก็บหรืออบให้แห้งแล้ว เช่น สี กลิ่น น้ำยาง รวมถึงวิธีการใช้ประโยชน์จากพืชนั้นๆ

3) ถ่ายภาพและเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำรวจพบ โดยเก็บตัวอย่างพันธุ์ไม้จากต้นที่มีความสมบูรณ์คือมีใบ ดอก และผล ติดอยู่กับ ต้นหรือกิ่ง แต่ละตัวอย่างเก็บ 2-3 ซ้ำ พร้อมทั้งเขียนหมายเลขพันธุ์ไม้กำกับตัวอย่างพืชแต่ละชนิดเพื่อป้องกันความสับสน

4) เก็บข้อมูลการใช้พืชสมุนไพร พืชพื้นถิ่น พืชหายาก ในเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม เช่น เพศ อายุ และความบ่อยในการใช้พืชสมุนไพร ปริมาณการใช้ หรือส่วนที่ใช้ เป็นต้น

2.3 การศึกษาในห้องปฏิบัติการ

1) เก็บรักษาตัวอย่างพืชส่วนหนึ่งใส่ในถุงพลาสติก ผูกยางรัดให้แน่นและนำไปเก็บไว้ในตู้แช่เย็น เพื่อนำมาศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยาต่อไป

2) นำส่วนที่เป็น ดอกและผล ตองใน ethyl alcohol 70 % ในขวดโหลและเขียนหมายเลขพันธุ์ไม้กำกับไว้

3) การทำตัวอย่างแห้ง มีวิธีการดังนี้ คือ

- เลือกกิ่งที่มีความสมบูรณ์ ที่มีทั้งกิ่งแก่ กิ่งอ่อน ใบ ดอก ผล (ถ้ามี)

- ตัดแต่งส่วนต่างๆ ของตัวอย่างพืชให้เรียบร้อยและสวยงามเช่น เคาะดินที่รากออกให้หมด ถ้ามีใบที่ไม่สมบูรณ์หรือมีใบมากเกินไปก็ตัดทิ้งบ้าง โดยตัดให้เหลือฐานใบและก้านใบติดเอาไว้เพื่อให้ทราบการเรียงตัวของใบ ส่วนของพืชที่อวบน้ำ เช่น ลำต้นหรือผลสดที่อวบน้ำ ให้ใช้มีดกรีดเป็นรอยยาวเพื่อให้แห้งได้อย่างทั่วถึง

- จัดตัวอย่างพืชลงบนกระดาษหนังสือพิมพ์พับครึ่งตามขวาง โดยจัดให้พอดีกับพื้นที่ของกระดาษ และจัดวางตัวอย่างพืชให้มีการเรียงตัวของใบ ดอก ผล ที่เหมาะสม และสามารถเห็นส่วนประกอบทุกส่วนได้อย่างชัดเจน เช่น ใบจะต้องวางให้เห็นทั้งด้านบนและด้านล่างของใบ ใบหรือกิ่งที่ยาวเลยหน้ากระดาษก็ให้พับลงครึ่งหนึ่งหรือหลายครั้งถ้ายาวมาก ดอกและผลก็จัดวางไม่ให้มีกิ่งหรือใบทับ (แต่ละตัวอย่างทำ 3 ซ้ำ)

- จัดตัวอย่างพืชที่อยู่ในหนังสือพิมพ์ให้เรียงซ้อนกัน โดยมีแผงไม้อัดและกระดาษลูกฟูกรองรับอยู่ด้านล่าง แล้วปิดทับด้วยกระดาษลูกฟูกและแผงไม้อัดอีกครั้งจากนั้นใช้เชือกมัดให้แน่น

- นำแผงอัดตัวอย่างพืชไปอบแห้งในตู้อบลมร้อน อุณหภูมิ 55 - 65° C จนแห้ง

- ตัวอย่างพืชที่อบแห้งดีแล้ว ให้นำไปพ่นยาฆ่าแมลง เพื่อป้องกันการทำลายจากแมลงและนำมาเย็บติดบนกระดาษแข็งสีขาว

- ติดกระดาษที่บอกรายละเอียดตัวอย่างพันธุ์ไม้

- เก็บรักษาไว้ในตู้เก็บตัวอย่างพืช โดยเก็บรักษาไว้ในที่ห้องเก็บรักษาตัวอย่างพันธุ์ไม้และเมล็ดพันธุ์ สาขา

พืชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน

2.3.1 ตรวจสอบหาชนิดชื่อชนิดของพืช โดยใช้เอกสารรูปวิธานและเอกสารทางพฤกษศาสตร์ต่างๆ เช่น Flora of Thailand, Flora of China, Thai Forest Bulletin (Botany) เป็นต้น (ไซมอน การ์ดเนอร์, 2540)

2.3.2 ตรวจสอบความถูกต้องของชื่อชนิดของพืช โดยนำตัวอย่างไปเทียบกับตัวอย่างพันธุ์ไม้ของหอพรรณไม้ต่างๆ เช่น หอพรรณไม้ องค์การสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์เชียงใหม่ (OBG) หอพรรณไม้ กลุ่มพฤกษศาสตร์ป่าไม้ (BKF) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรุงเทพมหานคร

2.3.3 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร โดยจัดจำแนกพืชออกเป็นกลุ่มๆ โดยแยกตามสรรพคุณ เช่น ยาสำหรับสตรี ยาบำรุงกำลัง แก้ปวดเมื่อย ยาสำหรับโรคทางเดินอาหาร ยาสำหรับอาการเจ็บป่วยของสัตว์ เป็นต้น

2.3.4 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชในเชิงปริมาณ (quantitative analysis) โดยการแจกแบบสอบถามกับชาวบ้านตำบลไหล่นานทั้งหมด 80 คน ซึ่งถามเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืช โดยมีการสอบถามเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพร ใช้รักษาโรคในกลุ่มใด ส่วนใดที่นำมาใช้ประโยชน์วิธีการใช้ สถานที่เก็บ และความถี่ในการใช้ รวมไปถึงความเชื่อต่างๆในการนำพืชนั้นๆมาใช้รักษาโรค ซึ่งข้อมูลต่างๆเหล่านี้ สามารถนำมาคำนวณหาค่าความถี่ต่างๆ ทำให้ทราบข้อมูลอย่างละเอียดของสมุนไพรแต่ละชนิด

2.5 อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้

1) กล้องถ่ายรูปและกล้องถ่ายวิดีโอ 2) ปากกาและสมุดบันทึกข้อมูล 3) เครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต 4) เอกสารและตำราสำหรับสืบค้นข้อมูล

2.6 สถานที่ทำการทดลอง / เก็บข้อมูล

พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

3. ผลการวิจัย

3.1 ทรัพยากรภายในป่าชุมชน

สภาพป่าโดยทั่วไปของป่าเป็นป่าเต็งรัง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือป่าเต็งรังที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ภูเขาสูงชัน มีความลาดชันของพื้นที่เฉลี่ยประมาณ 45% พันธุ์ไม้ที่พบ ได้แก่ รัง เต็ง ประดู่ เหียง แดง และป่าเต็งรังที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ราบ จากการสำรวจแก่นับพันธุ์ไม้ขนาดต่างๆ จำนวน 7 แปลง ตัวอย่าง ขนาดแปลง 100 × 100 เมตร พบว่าพันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ขนาดเล็ก ขนาดโตเฉลี่ย 27.12 เซนติเมตร ความสูงเฉลี่ย 6.02 เมตร รายละเอียดชนิดไม้ และจำนวนปรากฏตามตารางสำรวจพันธุ์ไม้

สำหรับสัตว์ป่าจากการสอบถามราษฎรพบว่า ปัจจุบันยังพบสัตว์ป่าบ้าง ได้แก่ แอ้ กระรอก กระแต และนกชนิดต่างๆ สภาพป่าโดยทั่วไปของป่าชุมชนบ้านหนองกวางเป็นป่าเต็งรัง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือป่าเต็งรังที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ภูเขาสูงชัน มีความลาดชันของพื้นที่เฉลี่ยประมาณ 45% พันธุ์ไม้ที่พบ ได้แก่ รัง เต็ง ประดู่ เหียง แดง และป่าเต็งรังที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ราบ จากการสำรวจแก่นับพันธุ์ไม้ขนาดต่างๆ จำนวน 7 แปลง ตัวอย่าง ขนาดแปลง 100 × 100 เมตร พบว่าพันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ขนาดเล็ก ขนาดโตเฉลี่ย 29.71 เซนติเมตร ความสูงเฉลี่ย 7.02 เมตร รายละเอียดชนิดไม้ และจำนวนปรากฏตามตารางแปลงสำรวจพันธุ์ไม้ สำหรับสัตว์ป่าจากการสอบถามราษฎรพบว่า ปัจจุบันยังพบสัตว์ป่าบ้าง ได้แก่ แอ้ กระรอก กระแต และนกชนิดต่างๆ

3.2 การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืช ตำบลไหล่น่าน อำเภอยางสะ จังหวัดน่าน การศึกษาข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์สมุนไพรและของป่าจากราษฎรในตำบลไหล่น่าน เพื่อประเมินสถานภาพการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและของป่า ปริมาณการใช้ การดูแลรักษา ตลอดจนรายได้จากการจำหน่ายสมุนไพรและของป่าต่างๆ ด้วยการใช้เครื่องมือในการศึกษาหลายชนิด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ตารางที่ 1 ลักษณะข้อมูลทั่วไปของประชากรที่ศึกษา

ลักษณะของกลุ่มประชากร	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนทั้งหมด	80	100.00
เพศ		
ชาย	65	81.25
หญิง	15	18.75
อายุ		
1 - 15 ปี	0	0.00
16-35 ปี	16	20.00
36-60 ปี	37	46.25
61 ปีขึ้นไป	27	33.75
จำนวนสมาชิก	จำนวน	ร้อยละ
1-2 คน	48	60.00
3-4 คน	23	28.75
5 คนขึ้นไป	9	11.25
อาชีพหลัก		
เกษตรกร	60	75.00

ค้าขาย	10	12.50
รับจ้าง	8	10.00
อื่นๆ	2	2.50
รายได้		
1-50,000 บ	1	10.00
50,001-100,000 บ	4	40.00
100,001-150,000 บ	2	20.00
150,001-200,000 บ	2	20.00
มากกว่า 200,000 บ	1	10.00
รายได้จากปาชุมชน		
1-10,000 บ	38	47.50
10,001-20,000 บ	32	40.00
ไม่มี	10	12.50

3.3 การจำแนกชนิดของป่าที่พบและปริมาณที่มี

1) ไม้ใช้สอยในรูปแบบ

1.1) ไม้ก่อสร้างบ้านเรือน เครื่องมือการเกษตร (ด้ามจอบ เสียม ขวาน) คันทัน

1.2) ไม้ทำฟืน ถ่าน

2) อาหารป่า ได้แก่

2.1) พืชอาหารป่าจากผักหวาน ผักสาบ ผักขี้เหล็ก ผักกูด ดอกกระเจียว กลอย มันขมิ้น เห็ดถอบ เห็ดชะงอก เห็ดโคน ผักหวาน ดอกก้านใบมะตูม หน่อไม้ต่างๆ

2.2) แมลง ได้แก่ แมลงกว่าง ผึ้ง จิ้งหรีด ตอ แตน ไช้เม็ดแดง เป็นต้น

3) สมุนไพร ได้แก่ เปลือกไม้ต่างๆ พะยอม สีเสียด มะหาด กุ่มน้ำ สมุนไพรต่างๆ เช่น ท่อข้าวเย็น โดไม่รู้ล้ม หนอนตายยาก กระจाय ปอกระบิด อ้อสะพายควาย กระเจียวแดง กระทงลาย กลิ้งกลางดง กลอย กวาวเครือแดง หางไหลแดง เป็นต้น คนในชุมชนนำมาใช้เป็นยารักษาพื้นบ้านและเก็บจำหน่ายบ้าง แต่สำหรับราษฎรหมู่บ้านอื่นมักจะเข้ามาเก็บไปจำหน่าย

4) ที่เลี้ยงสัตว์ ราษฎรตำบลไหล่นานนิยมเลี้ยงวัว และนำวัวเข้าไปเลี้ยงในป่าชุมชนในช่วงฤดูการเพาะปลูกในพื้นที่

3.4 การจำแนกชนิดของป่าที่พบและปริมาณที่มี

1) ของป่าประเภทเปลือกไม้

เปลือกไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนหนองตุมกา มีการใช้ประโยชน์ ได้แก่ พะยอม สีเสียด มะหาด กุ่ม กระเบา มะขามป้อม ไม้แดง

2) ของป่าประเภทพืชอาหารป่า

พืชอาหารป่าประกอบด้วย พืชผัก พืชหัว หน่อไม้ เห็ด จากการศึกษาพืชอาหารป่าในป่าชุมชนหนองตุมกาพบว่า ผักและพืชอาหาร การบริโภคพืชผักป่าสามารถเก็บหาได้ตลอดทั้งปีเนื่องจากป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นที่ยอมรับในการรับประทาน ได้แก่ ผักสาบ ดอกกระเจียว ผักตำลึง ผักหวาน ผักกูด กลอย มันขมิ้น

เห็ด เป็นพืชผักที่สามารถปรุงเป็นอาหารได้หลายชนิด ทั้งต้มยำ แกงจืด ผัด ยำ และเป็นของป่าที่ใช้ประโยชน์กัน
อย่างแพร่หลาย สามารถเกิดรายได้แก่ครอบครัว นอกเหนือจากการนำมาบริโภค จากการสัมภาษณ์พบว่าชนิดที่มีการใช้ประโยชน์
จากเห็ด ได้แก่ เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดชะงอก เห็นน้าหมาก เห็ดลม เห็ดหอม และเห็ดโคน

หน่อไม้ ชนิดที่เก็บหาและนิยมบริโภค ได้แก่ หน่อไม้ซาง หน่อไม้ไร่ หน่อไม้คายนและหน่อไม้ปง

3) ของป่าประเภทสมุนไพร จากการสำรวจพบว่า ประชาชนตำบลไหล่นานมีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรต่างๆ
ดังนี้ กระชาย อ้อสะพายควาย หญ้าหนวดแมว หวายข้าวเย็น โดไม่รู้ลืม หนอนตายหยากและหางไหลแดง โดยมีการบริโภคอย่าง
กว้างขวาง การเก็บสมุนไพรสามารถเก็บหาได้ตลอดทั้งปี โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเป็นผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพรใช้รักษาผู้ป่วยใน
ท้องถิ่น

ของป่าประเภทไม้ไผ่ พบว่ามีการใช้ไม้ไผ่ซางและไผ่ตง ในการใช้ทำเครื่องเรือนและใช้ประกอบอาชีพด้านการเกษตร โดย
สามารถเก็บหาได้ตลอดทั้งปี

4) ของป่าประเภทแมลงอุตสาหกรรมและแมลงกินได้ จากการสำรวจสามารถจำแนกแมลงที่ใช้บริโภคจากป่า
หนองตุมกา ได้แก่ แมลงกว่าง ไช้เม็ดแต ผึ้ง จิ้งหรีด ต่อ แตน เป็นต้น

ตารางที่ 2 ชนิด ปริมาณและการใช้ประโยชน์ของป่า

ชนิดของป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์/ชื่อทั่วไป	ปริมาณที่เก็บหาได้ กิโลกรัม/ปี	ปริมาณที่บริโภค กิโลกรัม/ปี	ปริมาณที่ จำหน่าย กิโลกรัม/ปี	การใช้ประโยชน์	ช่วงเวลาที่เก็บ
เปลือกไม้						
มะขามป้อม	<i>Shorea roxburghii</i> G.Don	80	36.3	92	ใช้กินกับหมาก	ตลอดทั้งปี
สีเสียดแก่น	<i>Acacia catechu</i> Willd.	25	10	0	ใช้กินกับหมาก	ตลอดทั้งปี
ไม้แดง	<i>Artocarpus lakoocha</i> Roxb.	6.5	4.3	0	แก้ลม แก้กระษัย	ตลอดทั้งปี
กุ่มน้ำ	<i>Crataeva roxburghii</i>	1	1	0	ใช้เป็นเครื่องยา	ตลอดทั้งปี
พืชอาหาร						
ผักสาบ	<i>Adenia viridiflora</i> Craib	175.5	93.5	82	ยอดจิ้มน้ำพริก หรือแกง	มี.ค.-พ.ค., ก.ค.
ผักตำลึง	ไม่ทราบชื่อ	320	25	295	ประกอบอาหาร	มี.ค., ก.ค.
กระเจียว	<i>Curcuma paviflora</i> Wall.	3	3	0	ดอก ต้ม จิ้มน้ำพริก	-
ผักกูด	ไม่ทราบชื่อ	0.5	0.5	0	ประกอบอาหาร	-
ตำลึง	<i>Coccinia indica</i>	2	2	0	ยอดจิ้มน้ำพริก หรือแกง	ตลอดทั้งปี
มันขมิ้น	<i>Melientha Suavis</i> Pierre.	715.8	167	548.8	ยอดอ่อนใช้ประกอบอาหาร	มี.ค.-พ.ค.
กลอย	<i>Athyrium exculentum</i>	8	8	0	ยอดจิ้มน้ำพริก หรือแกง	
พืชอาหารป่า						
กลอย	<i>Dioscorea hispida</i>	4	5	0	ประกอบอาหาร	มี.ย.
มันขมิ้น	ไม่ทราบชื่อ	1	1		ประกอบอาหาร	ต.ค.
มันกระซาก	ไม่ทราบชื่อ	3	3	0	ประกอบอาหาร	ธ.ค.
เห็ด						
เห็ดถอบ	<i>Astraea hygrometrica</i>	32	19	11	ประกอบอาหาร	มี.ย.-ส.ค.

ตารางที่ 2 ชนิด ปริมาณและการใช้ประโยชน์ของป่า (ต่อ)

ชนิดของป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์/ชื่อทั่วไป	ปริมาณที่เก็บหาได้ กิโลกรัม/ปี	ปริมาณที่บริโภค กิโลกรัม/ปี	ปริมาณที่ จำหน่าย กิโลกรัม/ปี	การใช้ประโยชน์	ช่วงเวลาที่เก็บ
เห็ดไข่เหือง	ไม่ทราบชื่อ	32	23	0	ประกอบอาหาร	ก.ค.-ส.ค.
เห็ดชะงอก	<i>Amanita vaginata</i>	40	33	11	ประกอบอาหาร	ก.ค.-ต.ค.
เห็ดน้ำหมาก	<i>Russula emetic</i>	5	3	0	ประกอบอาหาร	ส.ค.-ต.ค.
เห็ดลม	<i>Lentinus praerigidus</i>	100	80	30	ประกอบอาหาร	-
เห็ดโคน	<i>Termitomyces fuliginosus</i>	180	15	123	ประกอบอาหาร	มี.ย., ส.ค.-ต.ค.
หน่อไม้และหน่อหวาย						
หน่อไม้ข้าง	<i>Dendrocalamus Strictus</i>	139	119	20	ประกอบอาหาร	ก.ค.
หน่อไม้ไร่	<i>Gigantochloa albociliata</i>	159	105	54	ประกอบอาหาร	ก.ค.-ส.ค.
หน่อไม้คาย	<i>Gigantochloa hosseusii Pilger</i>	398	103	295	ประกอบอาหาร	เม.ย.-ก.ย.
หน่อไม้ปง	<i>Bambusa nutans</i>	20	20	0	ประกอบอาหาร	ก.ค.-ส.ค.
สมุนไพรและเครื่องเทศ						
กระชาย	<i>Boesenbergia pandurata</i>	50	50	10	เป็นเครื่องเทศ	
ฮ้อสะพายควาย	<i>Sphenodesme pantandra</i> Jack.	5	5	0	ใช้บำรุงกำลัง	
หญ้าหนวดแมว	<i>Orthosiphon garandiflorus</i>	4	4	0	ขับลมและปัสสาวะ	
ห่วย้าข้าวเย็น	<i>Smilax sp.</i>	29	29	0	เข้ายาบำรุงกำลัง	
โตไม่รู้ล้ม	<i>Elephantopus scaber Linn.</i>	9	9	0	เข้ายาบำรุงกำลัง	
หนอนตายหยาก	<i>Stemmona tuberosa</i>	21	21	0	ทำยาฆ่าแมลง เหา ทืด	
หางไหลแดง	<i>Derris elliptica Benth.</i>	31	31	0	ใช้เป็นเครื่องยา	

ตารางที่ 2 ชนิด ปริมาณและการใช้ประโยชน์ของป่า (ต่อ)

ชนิดของป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์/ชื่อทั่วไป	ปริมาณที่เก็บหาได้ กิโลกรัม/ปี	ปริมาณที่บริโภค กิโลกรัม/ปี	ปริมาณที่จำหน่าย กิโลกรัม/ปี	การใช้ประโยชน์	ช่วงเวลาที่เก็บ
ไม้และหวาย						
ไม้ตง	<i>Dendrocalamus asper</i>	23	23	0	ทำเครื่องใช้	ส.ค.
ไม้ซาง	<i>Dendrocalamus strictus</i>	359	359	0	ทำเครื่องใช้	มิ.ย.-ส.ค.
แมลงอุตสาหกรรมและแมลงกินได้						
แมลงกว่าง	<i>Xylotrupes Gideon</i>	20	20	0	เป็นอาหาร	ก.ย.
ผึ้ง	<i>Apis cerana</i>	6	6	0	เป็นอาหาร	มิ.ย.-ส.ค.
จิ้งหรีด	<i>Gryllus bimaculatus</i>	0.4	0.4	0	เป็นอาหาร	ตลอดทั้งปี
ต่อ	<i>Vaspa sp.</i>	13	13	0	เป็นอาหาร	
แตน	<i>Vaspa sp.</i>	2	2	0	เป็นอาหาร	
ไข่มดแดง	<i>Oecophylla smaragdina</i>	47.3	22.8	24.5	เป็นอาหาร	มี.ค.-มิ.ย.

3.5 แนวทางการอนุรักษ์พันธุ์กรรมและขยายพันธุ์พืชหายาก และพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นอาหารในแง่การนำมารักษาโรค บันทึกผลการเจริญเติบโต

1) มะเฒ่า

การขยายพันธุ์ในอดีตที่ผ่านมาใช้วิธีการเพาะเมล็ด ซึ่งเป็นวิธีการที่สะดวกและได้ปริมาณต้นเป็นจำนวนมาก นิยมปฏิบัติกันมาช้านาน และใช้กับพืชต่างๆ ไป ไม่เฉพาะเฒ่าเท่านั้น โดยเฉพาะกับพืชใช้สอยของมนุษย์ พืชชนิดใดมีลักษณะดี เป็นที่นิยมของผู้คนมาก จะมีการขยายพันธุ์กระจายพันธุ์ไปยังแหล่งต่างๆ โดยวิธีการแบ่งปันต้นกล้าพันธุ์พืช นำติดตัวไปยังถิ่นอื่นๆ ที่มีการโยกย้ายถิ่นฐานหรือเยี่ยมเยียนกันใหม่หรือญาติ ส่วนมากจะเป็นพืชเพื่อประโยชน์ใช้สอย เช่น ผัก สมุนไพร ผลไม้ท้องถิ่นที่มีรสชาติดี จนกลายเป็นวัฒนธรรมอีกแบบหนึ่งของกากระจายพันธุ์ หรือขยายพันธุ์พืชรวมถึงเฒ่าพันธุ์ดีในชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน วิธีการขยายพันธุ์หมากเฒ่าพอสรุปได้ดังนี้

1. การเพาะเมล็ด วิธีการเพาะเมล็ด การเพาะเมล็ดเฒ่าหลายวิธี ประกอบด้วย

- 1) การหว่านเมล็ดลงในแปลงโดยตรงเหมือนเพาะกล้าผักแบบดั้งเดิม เตรียมดินก่อนหว่านเมล็ดพันธุ์ หลังหว่านแล้วคลุมแปลงด้วยวัสดุกันความชื้นจากดินระเหยออกเร็วเกินไป เช่น ฟางแห้ง หญ้าแห้ง เป็นต้น
- 2) เพาะในตะกร้าโดยเตรียมวัสดุส่วนผสม เช่น ทราย ดินร่วน แกลบเผา ให้พร้อมแล้วหว่านเมล็ดเฒ่าและกลบด้วยวัสดุเพาะอีกชั้นหนึ่ง รดน้ำสม่ำเสมอ
- 3) เพาะในกระบะ คล้ายเพาะในตะกร้าแต่จะได้ปริมาณมากกว่าทุกวิธี อาจใช้ระบบน้ำแบบพ่นหมอก พ่นฝอยโดยตั้งเวลาปิด – เปิด หรือรดน้ำด้วยสายยาง

2. การขยายพันธุ์โดยการทาบกิ่ง การขยายพันธุ์แบบทาบกิ่ง (Approach grafting) เป็นการขยายพันธุ์แบบไม่ใช้เพศอีกวิธีหนึ่ง โดยนำต้นกล้าเฒ่าที่ได้เพาะเมล็ดไว้จนได้ขนาดพอเหมาะต่อการทาบกิ่ง คือ อายุประมาณ 6 เดือน ถึง 12 เดือน มาทำให้เกิดแผล และให้ประกบกับกิ่งพันธุ์ที่ได้ทำแผลไว้แล้ว เช่นกัน เพื่อให้เนื้อไม้ทั้งสองต้นประสานเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วจึงตัดยอดของต้นกล้าทิ้งไปเหลือส่วนโคนเอาไว้ ตัดโคนกิ่งพันธุ์ออกจากต้นแม่ให้เหลือแต่ยอดต้นต่อเอาไว้ ซึ่งจะได้เฒ่าที่มีลักษณะดี 2 ประการหลักๆ คือ ระบบรากแบบมีรากแก้วแข็งแรง ได้ยอดเป็นเฒ่าพันธุ์ดี เหมือนต้นแม่ทุกประการไม่เป็นต้นตัวผู้

3. การขยายพันธุ์แบบเสียบยอด การขยายพันธุ์แบบเสียบยอด (Grafting) เป็นวิธีการขยายพันธุ์เฒ่าแบบไม่ใช้เพศอีกวิธีหนึ่ง ที่ให้ลักษณะของเฒ่าที่ดี เหมือนต้นแม่ทุกประการและไม่เป็นต้นตัวผู้ มีระบบรากแข็งแรงเหมือนขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด การขยายพันธุ์แบบเสียบยอดมีความแตกต่างกับการขยายพันธุ์แบบทาบกิ่ง คือ จะนำเอายอดหรือกิ่งพันธุ์ดีมาเสียบทับกับต้นต่อที่ได้เตรียมไว้แล้วในเรือนเพาะชำ โดยไม่ต้องเตรียมอุปกรณ์ไปที่ต้นพันธุ์ดีเหมือนการทาบกิ่ง ซึ่งการขยายพันธุ์แบบเสียบยอดจะมีความสะดวกกว่าการทาบกิ่ง

2) มะตูม

การใช้ประโยชน์ผลรับประทานได้ทั้งสดและนำมาเชื่อม บางครั้งหั่นเป็นแผ่นบางๆแล้วนำมาตากแห้ง ชง เป็นยาสมุนไพรช่วยระบบทางเดินอาหาร แก้อ่อนในกระหายน้ำ

ตำรับยาที่บ้านบุญยืน พบการใช้มะตูมในตำรับยาสมุนไพร จำนวน 1 ตำรับ

1. ปีบ	1 ส่วน
2. สมอทิเพก	1 ส่วน
3. มะเขือแจ้เครือ	1 ส่วน
4. ขมิ้นชัน	1 ส่วน
5. หญ้าคัมบาง	1 ส่วน
6. ดินประสิว	1 ส่วน
7. ห้าฮอก	1 ส่วน

8. ใบมะตูม 1 ส่วน

9. ขมิ้นอ้อย 1 ส่วน

การขยายพันธุ์ต้นมะตูม

1. นำผลมะตูมที่สุกและแก่เต็มที่จะมีลักษณะผลสีส้มปนเหลืองหรือสีเขียวปนเหลืองนำมาผ่าและแกะเอาเมล็ดที่อยู่ข้างในผลออก มะตูมจะมีลักษณะผลรวม มะตูม1 ลูกจะมีเมล็ด จำนวน 40 - 60เมล็ด / ลูก
2. นำเมล็ดมะตูมที่ได้จากการแช่น้ำล้างน้ำให้สะอาดมาตากแดดไว้ประมาณ 2-3 วัน
3. เตรียมถุงดำที่กรอกส่วนผสมของวัสดุเพาะโดยมีส่วนผสมของแกลบสุกทำการผสมกับดินร่วนปนทรายในอัตรา 1:1 สถานที่เพาะร่มรำไรแดดสามารถส่องถึงได้ประมาณ 40 % ของความเข้มข้นของแสง
4. นำเมล็ดพันธุ์ที่เตรียมไว้นำมาหยอดใส่ถุงเพาะชำหยอดลึกประมาณ 2-3 เซนติเมตร รดน้ำให้ชุ่มอยู่ตลอดเวลา 3-5 วัน/ครั้ง อย่าให้เปียกหรือแฉะจนเกินไปจะทำให้เมล็ดพันธุ์เน่าเสียได้
5. ทำการดูแลรักษารดน้ำสม่ำเสมอประมาณ 45 วันเมล็ดก็จะเริ่มงอก
6. เมื่อดันกล้าแข็งแรงออกใบจริงประมาณ 3-5 ใบให้ทำการขนย้ายต้นกล้านำมาตากแดดไว้ที่โล่งแจ้ง เพื่อดันกล้าจะได้แข็งแรง

3) มะขามป้อม

การใช้ประโยชน์ ผลใช้แก้อาและขับเสมหะ แก้หวัด บำรุงเสียง ไม่ใช่เป็นพิษสำหรับกรอายุไฟหลังคลอดได้ดี เนื่องจากให้ความร้อนสูงไม่มีควินและกลีนิ

ตำรับยาที่บ้านท่าข้าม พบการใช้มะขามป้อมในตำรับยาสมุนไพรจำนวน 1 ตำรับ

1. ทองกวาว 1 ส่วน
2. แก่นมะขามป้อม 1 ส่วน
3. เข็มขาวป่า 1 ส่วน
4. เข็มแดงป่า 1 ส่วน
5. ลิ้นฟ้า 1 ส่วน
6. สมอทิเพก 1 ส่วน
7. กลิ้งกลางดง 1 ส่วน
8. กาสามปึก 1 ส่วน

การขยายพันธุ์

1. เก็บผลมะขามป้อมที่สุกและแก่เต็มที่จะมีลักษณะผลสีเขียว อมเหลืองอ่อนนำมาแกะเอาเมล็ดข้างในลักษณะกลมๆขนาดโตกว่าเมล็ดนุ่น 2 เท่าตัว
2. นำเมล็ดมาล้างน้ำให้สะอาดและตากแดดให้แห้งประมาณ 2-3 แดด
3. เตรียมถุงดำที่กรอกส่วนผสมของวัสดุเพาะโดยมีส่วนผสมของแกลบสุก ทำการผสมกับดินร่วนปนทรายในอัตรา 1:1 สถานที่เพาะร่มรำไรแดดสามารถส่องถึงได้ประมาณ 40 % ของความเข้มข้นของแสง
4. นำเมล็ดพันธุ์ที่เตรียมไว้นำมาหยอดใส่ถุงเพาะชำหยอดลึกประมาณ 2-3เซนติเมตร รดน้ำให้ชุ่มอยู่ตลอดเวลา 3-5 วัน ครึ่งสัปดาห์อย่าให้เปียกหรือแฉะจนเกินไปจะทำให้เมล็ดพันธุ์เน่าเสียได้
5. ทำการดูแลรักษารดน้ำสม่ำเสมอประมาณ 45-60 วันเมล็ดก็จะเริ่มงอก
6. เมื่อดันกล้าโตขนาด ความสูง 5-10 เซนติเมตรให้ย้ายต้นกล้าออกที่โล่งแจ้งจะทำให้ต้นกล้าแข็งแรงยิ่งขึ้น

4. สรุปผลและอภิปรายผล

ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านและการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืช ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในอาณาจักรพืชป่าชุมชนตำบลไหล่น่าน พบป่าไม้ทั้งที่เป็นป่าดั้งเดิม และป่าปลูก พันธุ์ไม้ที่พบพืชพรรณ 32 วงศ์ จำนวน 55 ชนิดเช่น กระบอก กลิ้งกลางดง กาสามปึก แกก่อง แดง ตะคร้อ ตับเต่า โปรงฟ้า ผักหวานป่า (รุ่งรัตน์, 2540) พลวงมะขามป้อม มะคังแดง มะตุ๊ก มะม่วงหัวแมงวัน เม่าสาย โมก ไม้ชิงชัน ยมหิน รัง สมอไทย สมอพิเภก สาบเสือ หนอนตายหยาก หนามแท่ง หมี่เหม็น หวาย อ้อสะพายควาย เป็นต้น ป่าประเภทสมุนไพร (เอี่ยมพร, 2541) จากการสำรวจพบว่า ประชาชนตำบลไหล่น่านมีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรต่างๆ ดังนี้ กระชาย อ้อสะพายควาย หญ้าหนวดแมว หวาย ข้าวเย็น โดไม่รู้ล้ม หนอนตายหยากและหางไหลแดง (วิสุทธิ, 2538) โดยมีการบริโภคอย่างกว้างขวาง การเก็บสมุนไพรสามารถเก็บหาได้ตลอดทั้งปี โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเป็นผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพรใช้รักษาผู้ป่วยในท้องถิ่น (รุ่งรัตน์, 2540)

การศึกษาริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์สมุนไพรและของป่าจากราชกรรในตำบลไหล่น่าน เพื่อประเมินสถานภาพการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและของป่า ปริมาณการใช้ ฤดูกาลเก็บรักษาตลอดทั้งรายได้จากการจำหน่ายสมุนไพรและของป่าต่างๆ ด้วยการใช้เครื่องมือในการศึกษาหลายชนิด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ลักษณะข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่ช่วงอายุ 36-60 ปี มีการใช้พืชสมุนไพร 46.25 % และ 61 ปีขึ้นไป 33.75% การจำแนกชนิดของป่าที่พบไม้ก่อสร้างบ้านเรือน เครื่องมือการเกษตร (ด้ามจอบ เสียม ขวน) คันไถ ไม้ทำฟืน ถ่าน พืชอาหารป่าจาก ผักหวาน ผักสาบ ผักกูด ผักกูด ดอกกระเจียว กลอย มันขมิ้น เห็ดถอบ เห็ดชะงอก เห็ดโคน (เกษม, 2537) ผักหวาน ดอกก้านใบมะตูม หน่อไม้ต่างๆ (ปรีชา และธิดา, 2539) สมุนไพร ได้แก่ เปลือกไม้ต่างๆ พะยอม สีเสียด มะหาด กุ่มน้ำ สมุนไพรต่างๆ เช่น ห่อข้าวเย็น โดไม่รู้ล้ม หนอนตายหยาก กระชาย ปอกระบิด อ้อสะพายควาย กระเจียวแดง กระทงลาย กลิ้งกลางดง กลอย กวาวเครือแดง หางไหลแดง เป็นต้น (อุไรและยิ่งยง, 2545) คนในชุมชนนำมาใช้เป็นยารักษาพื้นบ้านและเก็บจำหน่ายบ้าง แต่สำหรับราษฎรหมู่บ้านอื่นมักจะเข้ามาเก็บไปจำหน่าย

การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืช โดยการสำรวจและเก็บตัวอย่างการใช้พืชสมุนไพร พืชพื้นถิ่น พืชหายาก ตรวจสอบหาชนิดชื่อชนิดของพืชโดยใช้เอกสารรูปวิธานและเอกสารทางพฤกษศาสตร์ สอบถามข้อมูลจากกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่น ผู้รู้ ชาวบ้าน และศึกษาริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ ผลการศึกษาพบว่า จำนวนและปริมาณพืชสมุนไพรมีมากในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านบุญเรือง การใช้ประโยชน์สมุนไพรและเครื่องเทศ จำนวน 20 ชนิด ได้แก่ ห่อข้าวเย็น โดไม่รู้ล้ม หนอนตายหยาก กระชาย ปอกระบิด อ้อสะพายควาย กระเจียวแดง กระทงลาย กลิ้งกลางดง กลอย กวาวเครือแดง เต๋อดิน ตะคร้อ เปล้าน้อย ผักหวานป่า เพกา มะขามป้อม เม่าขน สมอไทย หวาย และจากการวางแผนสำรวจความหลากหลายของสมุนไพร พบว่า มีพืชสมุนไพรจำนวน 37 ชนิด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) โดยส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องยา แต่ราษฎรในพื้นที่ยังมีการใช้ประโยชน์น้อย และใช้เฉพาะกลุ่มเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร(หมอเมือง) ทั้งในหมู่บ้านและต่างอำเภอซึ่งส่วนใหญ่อายุมากและจำนวนน้อยคน ทำให้ความรู้ทางด้านสมุนไพรอาจสูญหาย หากไม่ได้รับการสืบทอดหรือเผยแพร่องค์ความรู้ให้คงอยู่ต่อไป

ข้อค้นพบที่เป็นองค์ความรู้ใหม่

แนวทางการพัฒนาด้านพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืช ตำบลไหล่น่าน เนื่องจากในพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่หลากหลายและบางชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ จึงไม่ควรทำการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จะไปรบกวนระบบนิเวศมากนัก แต่ควรให้ความสำคัญในการจัดเตรียมพื้นที่ให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้โดยควรมีการจัดเตรียมพื้นที่ในแหล่งเรียนรู้แต่ละแห่งแต่ละชุมชนให้มีความพร้อมในการรองรับการใช้ประโยชน์ในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ (สุภาพร, 2553) ซึ่งกล่าวว่า หน้าที่ความรับผิดชอบของเจ้าของพื้นที่จะต้องรักษาคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจะทำให้เกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้ในธรรมชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความตระหนักในด้านสิ่งแวดล้อม และความเคารพต่อธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะจากกระบวนการวิจัย

- 1) ควรมีการศึกษาความหลากหลายของทรัพยากรในพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ที่ทำการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้ทราบการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น
- 2) ควรมีการศึกษาและประเมินทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาและในบริเวณใกล้เคียง พร้อมทั้งจัดทำเป็นคู่มือการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรเพิ่มขึ้น (สงกรานต์, 2547)
- 3) ประชาชนในพื้นที่ยังมีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรน้อย หรือเฉพาะกลุ่มโดยเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุมากจึงควรรหาผู้สืบทอดความรู้ทางด้านสมุนไพรหรือเผยแพร่ให้คงอยู่ต่อไป

5. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา นำานที่ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการวิจัยในครั้งนี้

6. เอกสารอ้างอิง

- [1] กรมป่าไม้, 2526, ไม้และของป่าบางชนิดในประเทศไทย, กองค้นคว้าของป่า กรมป่าไม้. กรุงเทพฯ.
- [2] ตริทิพย์ สุขโข, 2551, การสำรวจพืชสมุนไพรที่ชาวกะเหรี่ยงใช้ ณ ตำบลบ้านจันทร์และแจ่มหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.
- [3] ปรีชา กลิ่นเกษร และธิดา โชติกเสถียร, 2539, การสำรวจและรวบรวมเห็ดในพื้นที่บริเวณอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ - ปุยและพื้นที่ใกล้เคียง, สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [4] วิสุทธิ์ ใบไม้, 2538, สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย, กรุงเทพฯ, สถาบันบัณฑิตวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย.
- [5] ราชบัณฑิตยสถาน, 2539, เห็ดกินได้และเห็ดมีพิษในประเทศไทย, กรุงเทพฯ, อัมรินทร์พรินต์ติ้ง
- [6] รุ่งรัตน์ เหลืองนที, 2540, พืชเครื่องเทศและสมุนไพร, กรุงเทพฯ, โอเอสพริ้นต์ติ้งเฮาส์
- [7] สงกรานต์ ศรีจันทร์, 2547, การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา, กรณีศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, รายงานการวิจัยในโครงการ BRT, หน้า 231-238.
- [8] สุภาพร สุกสีเหลือง, 2553, การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและศึกษาเรียนรู้ชายฝั่งทะเล ตำบลม่วงกลวง อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง.
- [9] สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน), 2556, “ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น,” <http://www.bedo.or.th/lcdb/> [25 ตุลาคม 2556].
- [10] อุไร จิรมงคลการ และยิ่งยง ไพสุขสานติวัฒนา, 2545, ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชบริเวณป่าเต่าดำจังหวัดกาญจนบุรี, รายงานการวิจัยในโครงการ BRT, หน้า 59-68.
- [11] เอี่ยมพร วิสมหมาย, 2541, พฤกษชาติ, คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ, 637 น.
- [12] เกษม สร้อยทอง, 2537, เห็ดและราขนาดใหญ่ในประเทศไทย, อุบลราชธานี, ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- [13] โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, <http://www.rspg.or.th/> [10 มกราคม 2554].
- [14] ไชมอน การ์ดเนอร์, 2540, คู่มือศึกษาพรรณไม้ยืนต้นในป่าภาคเหนือ ประเทศไทย.